

Полтавська міська рада

**Збірник
наукових праць**
за матеріалами Всеукраїнської наукової
конференції, присвяченої 100-річчю
від дня заснування
Полтавського художнього музею
(галереї мистецтв) імені Миколи Ярошенка
«Місія музею ХХІ століття»
14-15 травня 2019 року

Полтава
Видавці: Глобед С.В.
2019

Валентин Ніколаєв — один із фундаторів колекції Полтавського художнього музею (галереї мистецтва) імені Миколи Ярошенка

Сучасні тенденції досліджування мистецтва експонують у світовому музейному дискурсі та можливості інтелектуальні тренди у сучасному контексті. На ведуть біографічні відомості про В.Ф. Ніколаєва, розкрито його вклад у музейництво Полтавщини, роль у створенні Полтавського художнього музею.

Ключові слова: музейництво, художня колекція, охорона пам'яток старовини і мистецтва.

Серед активних розбудовників Полтавського художнього музею (галереї мистецтва) імені Миколи Ярошенка виділяється постать Валентина Федоровича Ніколаєва [3, 4]. Тож виклад біографії цього достойника має першочергове значення для характеристики знакових осіб, які приклали власні зусилля до створення цієї унікальної установи на її віковому шляху.

В.Ф. Ніколаєв народився 20 (7) серпня 1889 р. у місті Слобідськ Харківської губернії (нині Донецька область) у родині провізора. Валентин був випускником Балуутської гімназії. Подальше навчання продовжив у 1-ій Харківській класичній гімназії, яку закінчив у 1908 р. Цей період життя став визначальним у формуванні його особистості. У 1909 р. він вступив до Імператорського Харківського університету Святого Володимира на природничо-математичний факультет. Після закінчення першого курсу університету чотири місяці канікул працював практикантом у природничо-історичному музеї Полтавського губерніального земства. Вдруге В.Ф. Ніколаєв був практикантом музею влітку 1912 р. Цього разу виключно в ролі ботаника. Дослідження, проведени у 1914 р., виклав у дипломній роботі «Рослинність західної частини Полтавської губернії», за яку був удостоєний дипломом 1-го ступеня. Роботу було надруковано у Щорічнику Полтавського музею (1919 р.) під назвами «Рослинність багниць західної частини Полтавщини» та «Особливий опис річок і багниць» [4, 6].

Після закінчення університету Валентин Федорович знову повернувся до Полтави, де став працювати на посаді завідувача музею (з весни 1916 р. до початку 1923 р.). Робота В.Ф. Ніколаєва привела на

дуже важкі часи. Перша світова війна, жовтневий переворот, Українська революція, період становлення музею. Після жовтневої події у будинку губерньського земства (квартинна української архітектури В.Г. Кричевського початку XX ст.) розташувалася Губерндарія ості. Старанними В.Ф. Ніколаєва та зауртованим ним співробітників музею, цей чудовий будинок було віддано під музей [6].

У 1916 р. В.Ф. Ніколаєв, за пропозицією В.І. Вернадського, розпочав роботу з організації Товариства любителів природи у Полтаві. Вже у березні 1916 р. його було обрано секретарем правління [1]. Природодослідник мав сміливі думки, надто з охорони пам'яток природи Полтавщини. Саме він запропонував зробити заповідниками Струківський та Карлівський степ на Костянтинівській радіщині, Комубеївські ліси на Диканщині, сфаянове болото поблизу села Коржі на Пережолтавщині, тощо.

У 1919 р. на базі природничо-історичного музею Полтавського губерньського земства розпочалося створення Центрального Пролетарського музею Полтавщини [2]. Для цього було організовано спеціальну комісію. Відповідальним секретарем було призначено В.Ф. Ніколаєва, який одночасно виконував обов'язки завідувача музею та Голови комітету з охорони пам'яток старожиттєвих, мистецтва і природи Полтавщини. Таке поєднання посад дало В.Ф. Ніколаєву великі повноваження, надто з вилучення цінностей з маєтків поміщиків – Абасів, Ільківських, Кантакузенів. Завдяки цьому, у новому будинку музею надійшли експонати з інших музеїв Полтави, цінні речі з маєтків поміщиків Полтавської губернії, серед них і особисті речі нашого славетного земляка М.В. Гоголя [2, 6]. З маєтку князів Комубеїв у Диканьці, В.Ф. Ніколаєв разом із своїм заступником М.Я. Рудинським у квітні 1919 р. привіз понад 235 картин, 332 вироби з фарфору, 72 одиниці старовинної зброї, 58 книг з мистецтва, 25 ікон, 70 предметів із срібла і бронзи, меблі, церковне начиння, архів Комубеїв (зберігається у Центральному державному архіві стародавніх актів у Москві). Комубеївський архів є справжнім раритетом цієї знавчої дитини історії України та Росії родини, він об'ємав 725 «одиниць зберігання» за період з 1661 по 1916 рр. [2, 3]. Палац Комубеїв був зруйнований в роки Української революції і тільки стараннями В.Ф. Ніколаєва та його студентників вдалося врятувати хоч декільку частинку згаданого реліквію. Завдяки зусиллям В.Ф. Ніколаєва до музею надійшли і художні твори І.Г. Мисюкова. Про це Валентин Федорович згадує: «Буваючи у нього [Івана Мисюкова] на квартирі на околиці міста, я вилучивши багатьма його творіннями, у тому числі і картиною «Архангели»... Покидаючи Полтаву, він, земцями, не міг повести їх із собою, як і чудову колекцію фото натурників і на-

турниця, яку дуже цінував. Обстеживши його квартиру, ми довго не могли вившити, де ж сховані ці картини і фотопласти. Тільки після простукуюванні всіх стін вдалося знайти схованку, в одній з яких і були замуровані ці предмети» [5, с. 20]. Важливо зазначити, що повномісний фондів музею сприяло тому, що у подальшому при ньому було утворено три філії: центральну наукову бібліотеку, центральний архів і художній музей. Зараз це окремі культурно-просвітницькі установи області то значення. В основі художнього музею, відкритого у 1919 р. під назвою Образова Галерея, лежали зразки мистецтва, вилучені невідомими дітьми музею, страждальними подорожниками слорони пам'яток, серед яких був і В.Ф. Ніколевський.

Довгою не простим був дім В.Ф. Ніколевського 1919 р., тоді при відступі з Полтави денікінців, його мали взяти в заручники. У зв'язку з цим, Валентину Федоровичу довелося переховуватись, але увесь цей час він не полишав завідування музеєм. Саме тоді розпочинається кульмінаційна музейна діяльність В.Ф. Ніколевського. А саме у той час відбулось значне зростання персоналу тогочасного Центрального Прометарського музею Полтавщини. З січня 1920 р. по квітень 1923 р. В.Ф. Ніколевський працював роботу в ньому з викладацькою в Полтавському педагогічному інституті, Інституті народної освіти (нині Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка), де працював викладачем ботаніки, завідувачем однокімнатного кабінету (читав курси морфології та систематики квіткових рослин), деканом фізико-математичного відділення. У той же час він дуже активно опікувався станом Ботанічного саду інституту, проживаючи недалеко від нього, часом навідувався на ділянки, проводив заплановані дослідження [4].

У 1923 р. В.Ф. Ніколевський призначається на посаду завідувача музейно-екскурсійно-виставковою секцією (старшого інспектора) Наркомпросу УРСР, а згодом – тогочасного Всеукраїнського комітету з охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи. Крім цього, у 1923 р. Українське кооперативне товариство «Книгоспілка» запросило В.Ф. Ніколевського очолити її майстерні з виготовлення наочних посібників.

У подальшому В.Ф. Ніколевський трудився у Харківському сільськогосподарському інституті (нині Харківський аграрний університет імені В.В. Докучаєва), Сухумському субтропічному відділенні ВІРа, де під проводом М.І. Вавилова став одним з кращих знавців субтропічних культур у колишньому СРСР, Сухумському інституті субтропічних культур, тут він без захисту дисертації у 1936 р. отримав науковий ступінь кандидата біологічних наук. До Полтави В.Ф. Ніколевський повернувся у 1938 р. і почав працювати на посаді виконавчого обов'язків заві-

дужею кафедрі генетики, селекції і насінництва Полтавського сільськогосподарського інституту (нині Полтавська державна аграрна академія). Викладацьку роботу продовжив в м. Курган, куди було евакуйовано інститут, згодом – у Курганському сільськогосподарському інституті (нині Курганська державна сільськогосподарська академія імені Т.С. Мазьдича). У 1953 р. починається Уманський період життя В.Ф. Ніколевця, куди його було запрошено для завідування кафедрою ботаніки Уманського сільськогосподарського інституту імені М.О. Горького (нині Уманський національний університет садівництва). Тут разом з колегами та студентами він розгорнув вивчення своєї багатотисячної декоративних квіткових рослин: тюльпанів, гладіолусів та жоржин. Після смерті дружини, у 1964 р., Валентин Федорович переїхав до Харківа, де оселився у родині дочки Неллі Валентинівни Місостової – кандидата сільськогосподарських наук, пристрасної садівниці аматора. Сюди ж у господарство інституту садівництва, де працювали зять і дочка, Валентин Федорович перевіз і словни своє багатство – колекцію гладіолусів та тюльпанів, вивчення яких не полищав до самої смерті 26 лютого 1973 р.

Отже, В.Ф. Ніколевцю був притаманний комплексний підхід до вивчення музейної справи та природи. На теренах нашої області Валентин Федорович проявив себе щирим із результативним розбудовником музейництва разом із цим він залучився до створення природно-заповідного парку регіону. Все це ретраншує його як творчу постать не тільки українського, а й Воєвоукраїнського різня.

Література

1. В.І. Вернадський / Полтавщина: факти, документи, біографії / Уклад. Самородов В.М., Кітлик С.ІІ. / Наук. ред. В.М. Ситник. – Полтава: Полтавський літератор, 2008. – 250 с.
2. Дружність з історією Центрального Пролетарського музею Полтавщини: 36. док. / Упоряд. О.Б. Супрунєва / Уклад.: С.ІІ. Кітлик, Т.К. Кодратенко, В.В. Каротенко та ін. – Полтава, 1993. – 138 с.
3. Клементі Л. Кво спас Келубесское сокровища 7 ъ Вокруг света. - 1985. – № 10. – С. 20 – 22
4. Ніколевця Валентин Федорович (1889 – 1973): бібліогр. покажч. наук. прац. 1915 – 1993 рр. / Уклад. В.М. Самородов, С.ІІ. Кітлик, В.А. Вергунюк, С.В. Ніколев; наук. ред. В.А. Вергунюк. – Полтава: Днівосвіт, 2011. – 472 с.
5. Ніколевця В.Ф. Из истории Полтавского краеведческого музея: Воспоминания / Под ред. Супрунєва О.Б. – Полтава, 1991. – 45 с.
6. Самородов В.М., Кітлик С.ІІ. Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX – XX ст.) / За наук. ред. В.М. Самородова. – Полтава: Днівосвіт, 2016. – 144 с.